

Reportatge Carles Miralles

NICOLAU D'OLWER

50 anys de la mort

Nicolau d'Olwer va morir a l'exili de Mèxic fa cinquanta anys. Des de 1917 era membre adjunt de la Secció Filològica de l'Institut (membre numerari des de 1918). Tant la Generalitat com l'Ajuntament de Barcelona han perdut, amb aquest any que s'acaba, l'oportunitat de retre homenatge a qui fou no el millor escriptor, no el millor acadèmic, no el millor polític però sí l'intel·lectual i l'humanista més complet del seu temps, i un home que mai no renuncià a ser català ni a Europa ni a Espanya ni a Amèrica, en el temps de l'esperança i en el de la desfeta, la persecució i l'exili. Un temps, d'altra banda, en què fou institucionalment construïda, des del punt de vista cultural i polític, la diferència, l'especificitat catalana. I una figura d'intel·lectual feta d'estudi, perseverança i reflexió, regida per una intel·ligència vívida i per un caràcter de ferro capaç però d'adaptar-se a la variable realitat que li va tocar viure.

Com a acadèmic, Nicolau fou un competentíssim hel·lenista, deixeble de Segalà a la Universitat –com a traductor, una seva aportació poc coneguda, com a filòleg i com a periodista–; un medievalista entre els més ben preparats i exigents –editor de textos llatins, bizantinista, historiador de la literatura i de la filosofia; historiador de l'expansió pel Mediterrani dels catalans–; un historiador de la literatura catalana que contribuï decisivament a fixar-ne els períodes i establir-ne el cànon. I un estudiós que, en plantejar i exposar els seus temes, tingué sempre present com havien contribuït a fer Europa, a fer Catalunya. Sempre el passat li va ser el fonament del present, i sovint la manera de mirar d'afaiçonar en una direcció el futur. I de l'especialització a la divulgació, dels problemes específics a la capacitat de síntesi.

Com molts intel·lectuals d'aleshores, Nicolau, doctor en filosofia i lletres, era llicenciat en dret. A més de la formació tècnica, també en economia, que li venia d'aquests estudis, d'ells havia tret, molt en la tradició del iusnaturalisme i de la teoria política moderna, una exigència de justícia i una convicció democràtica que continuament fonamentava en la llibertat –de les persones i dels

pobles– i en la lliçó també moral de les grans ciutats, des de la polis fins a les renaixentistes, i de la filosofia antiga, de Plató, d'Aristòtil i dels estoics.

La política era, per a Nicolau, una obligació moral, un servei a la comunitat, que havia de ser exercit pels ciutadans que la interpretessin d'aquesta manera i en fossin capaços. La seva comunitat, Catalunya, tenia un eix central entorn del qual s'articulava com a nació, la llengua i la història, indesllogablement unides, i eren solidàries la feina de donar unitat i coherència a la llengua i de vertebrar la història –la història també de la llengua i amb ella la literatura, així com l'art– i situar-les, llengua i història, en el context europeu.

Aquesta empresa, en què es comprometé la generació noucentista, havia d'orientar la construcció d'un present que consistia just a fer visible Catalunya, dotar-la d'institucions, fer-la moderna, i projectar-la a Europa i al món. La frontera entre l'estudi i el compromís en la tasca política –o, per dir-ho com els humanistes, entre la uita contemplativa i la uita activa– feia de mal establir. Nicolau es va plànyer sovint de no haver-se pogut dedicar a l'estudi, plenament, perquè es va sentir cridat a la política i va pensar que podia ser-hi útil. Ho va dir amb unes paraules que són tot un programa i que ja vaig subratllar, seguint Rubió i Balaguer, en la semblança biogràfica que l'Institut va dedicar-li l'any 2000: "Servir el comú quan l'hora arriba és llei de tota democràcia." Aquí tot és en efecte programàtic: servir, pel que significa i perquè és un infinitiu impersonal, gnòmic; el complement d'aquest verb, el comú, perquè Nicolau tria una manera antiga de dir el país, la gent d'una comunitat, el poble, no compromesa amb cap forma ni sistema de govern, però que implica la solidaritat, la igualtat, el que tots tenim en comú amb tothom: des del *tò koinón* dels grecs fins al *bonum comune* dels moderns; llei de tota democràcia, el predicat nominal, perquè és la responsabilitat de servir, la disponibilitat per exercir-la, que esdevé norma indefugible de l'exercici del govern (*-kratía*), que rau en el poble (*demo-*); i, encara, quan l'hora arriba, que és un incís temporal, també condicional, perquè ser-

Incansable, el país no l'ha evocat enguany com es mereixia

vir el comú no és per a Nicolau una tècnica, un ofici, sinó una obligació individual, de cada ciutadà, en una comunitat democràtica o per tal d'instaurar-la, aquesta democràcia.

A la *Crònica* de Muntaner, un text que Nicolau coneixia de cap a peus, el comú és primer de tot el municipi, la ciutat (tal com *il comune*, usualment, en italià). Des de l'any 1918 fou regidor, tinent d'alcalde, president de la comissió de cultura de l'Ajuntament. Grups escolars, la ubicació de la Biblioteca de Catalunya en la seva seu, tot

putat a Madrid, anava repassant el text i la traducció de l'Èsquil de Riba entre debat i debat de l'Estatut de Catalunya. Perquè tota aquesta feina, l'esmerç de la seva activitat en política des de 1918 fins a la Guerra d'Espanya, no interrompé la seva obra d'erudit, de viatger o ambaixador català arreu. L'any 1933 era president de l'Ateneu de Barcelona, la Universitat, l'Autònoma de la República el cridà a una càtedra de llatí medieval, la Unió Acadèmica Internacional el tingué com a president. Fins a l'exili, després de la

Amb algun altre exiliat, com ara Bosch Gimpera, mantingué la presència en el món acadèmic de la postguerra europea de la cultura i les institucions catalanes. Sempre treballà per l'Institut, en aquells anys de foscor,

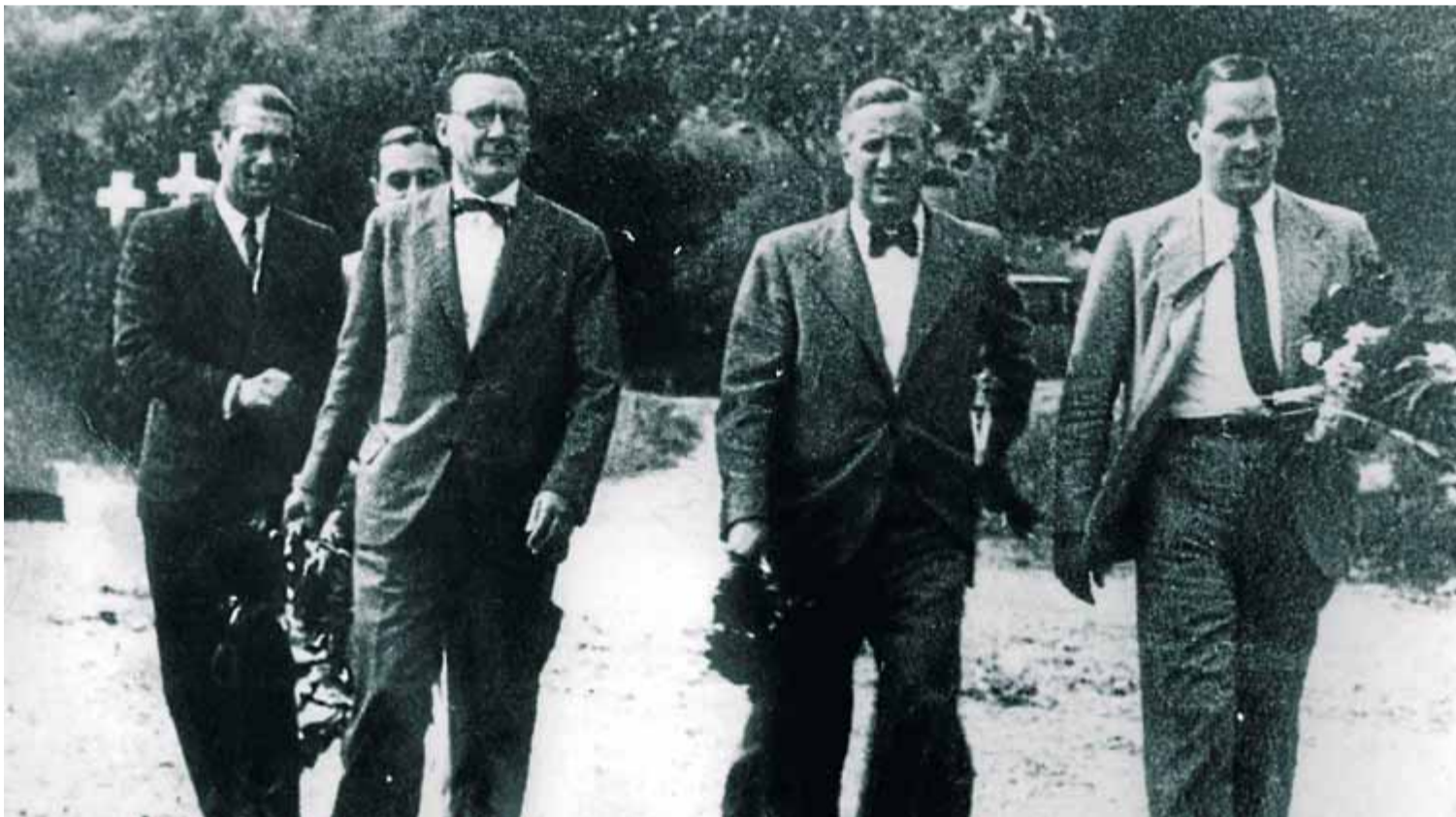
reconeixement històric i la crítica. Hi parla dels seus mestres i amics en l'àmbit de la cultura, de les humanitats, i en les vicissituds de la vida política; i en parla amb ponderació, amb elogi, a voltes matisat, i sense blasme. Dels diversos relats emergeix la seva fe en l'home, àdhuc al bell mig de la barbàrie més deshumanitzada, i la seva convicció que el treball ben fet i continuat pot millorar la condició humana. L'últim personatge del llibre és una illa, la seva Mallorca, un tribut d'amistat als "catalans de Mallorca". S'hi veu

publicar-se a Barcelona, hi apareixia amputat per la censura.

Els seus darrers anys, però, Nicolau, que havia estat treballant en una monografia sobre Pere Abelard i havia estudiat els cronistes d'Índies, devia tenir un contacte amb la gent de l'Institut i amb els temes de l'Institut més intencional, més sovintejat, per carta, en trobades a l'estranger: directament, amb els que dirigien llavors la institució i en especial la Secció Filològica. De fet, l'Institut, per mitjà de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, va publicar un llibre singular de Nicolau, *La duquessa d'Atenes* i els "documents misteriosos", en el colofó del qual és llegidor: "Acabat d'imprimir a la impremta Altés, S.L., de Barcelona, el dia 20 de gener de 1958, setantè aniversari de la naixença de Lluís Nicolau d'Olwer." És un llibre singular, deia, perquè és una mena d'investigació detectivesca en el passat, en el segle XIV sicilià, italià i català, que porta a la identificació del personatge principal i a l'ordenació i lectura d'unes epístoles xifrades, els "documents misteriosos", i a la interpretació d'uns afers de política matrimonial realment envitricollats. L'ofici del filòleg s'hi descabdella amb paciència arqueològica, convertint el mètode en l'exposició, en el relat ordenat, punt per punt, dels problemes i dels fets. Però l'altra dada, la coincidència de la impressió a Barcelona del llibre i de l'aniversari a Mèxic de l'autor, basta a fer pensar en els lligams entre Nicolau i l'Institut.

Per a aquesta evocació d'ara, a cinquanta anys de la seva mort, em sembla del cas remarcar que, en l'escaiença dels cinquanta anys de la mort de Maragall, l'Institut va demanar a Nicolau un treball, que hi fou llegit, naturalment *in absentia* del seu autor, al ple del 27 d'abril de 1961; és datat el 21 de març a Mèxic. Aquest 2011 en què hem recordat el centenari de Maragall fa cinquanta anys que Nicolau evocava Maragall al ple, tal com avui hi evoquem Nicolau, mort aquell any mateix.

A cent anys de la seva tesi i a cinquanta de la seva evocació de Maragall retem avui homeatge, a cinquanta anys de la seva mort a l'exili, a un dels grans intel·lectuals del segle XX, humanista i polític, lluitador tenaç per la llibertat i la justícia. *

A l'esquerra, Nicolau d'Olwer amb Carles Pi Sunyer.

En aquesta pàgina, d'esquerra a dreta: D'Olwer, Pi Sunyer i Tarradellas, visitant la tomba de Macià. MONTSERRAT SAGARRA

d'aspectes culturals de la ciutat tenen origen en la seva gestió; orgullós d'ella, la recollí en l'opuscle *Missió de l'Ajuntament de Barcelona en l'obra de cultura de la ciutat* (1922), i recordava que Bernat Metge, excel·lent escriptor, que donaria nom a la col·lecció de clàssics de Cambó, havia format part del Consell de Cent. Però ja havia engegat i estava en plena cursa, Nicolau: participà en la fundació d'Acció Catalana, fou elegit diputat de la Mancomunitat, fou el primer director de *La Publicitat* en català. S'exilià durant la dictadura de Primo. Ministre en el govern d'Alcalá-Zamora, governador del Banc d'Espanya amb el d'Azaña. Di-

victòria dels insurgents, i per acabar-ho d'adobar la França de Pétain i la Gestapo a París.

Nicolau va tombar la cinquantesena durant la guerra. Sense treva, a l'exili es comprometé amb la JARE, formà part d'un govern espanyol en l'exili i fou ambaixador de la República a Mèxic. On trobà, com altres professors i intel·lectuals catalans i espanyols, acollença, i que li fou la base des d'on pogué encara viatjar a Europa i als Estats Units d'Amèrica per presidir Jocs Florals i participar en Congressos –sobretot de bizantinística– i reunions de la Unió Acadèmica. S'havia guanyat una sòlida reputació, com a estudiós i com a persona.

en contacte amb els que des de l'interior en dirigien la resistent supervivència. L'Institut Català de Cultura de Mèxic li publicà el 1958, als seus setanta anys, el llibre *Caliu. Records de mestres i amics*, que, a més de l'interès que té pels personatges de què parla, i per la seva prosa, senzilla i artritxada alhora, fidel al seu parlar barceloní i a la llengua literària, mostra una característica indeslligable de Nicolau. L'agraïment i l'amistat, el

nítid l'agraïment de l'amistat, l'amor per aquella terra entre les catalanes: com el començament de la vocació mediterrània catalana. Pel que fa als altres, als que no eren els seus, va deixar escrit, altra volta amb el seu estil lapidari, "cal no confondre el perdó amb l'oblit". Potser hauria anat bé que els nostres polítics haguessin tinguda present la sentència.

El 1973, els amics de Barcelona li publicaren *Caliu* a la Biblioteca Selecta. Nicolau s'havia trobat amb alguns d'ells a l'estranger, s'havia mantingut al corrent de la difícil situació, però el 1973 ell feia dotze anys que havia mort a Mèxic, sense tornar a Catalunya, i *Caliu*, bo i